

RUH HEKİMLERİ “BİLİM TOPLULUĞU” TANIMINI KARŞILAR MI?

Burçin Çolak*, Yıldırım B. Doğan**

ÖZET

Ruh hekimlerinin profesyonel yaşamlarını zorlaştıran şey, iş tanımlarının anlaşılabilirliği. Özellikle kendilerini tarif etmeye çalıştıklarında bu durum iyice belirginleşir. Psikiyatrinin teori ve pratiğine dair sorunların kökeninde ampirik, deneysel olanla ilişkide olduğu veya olması gerektiği fikri yatmaktadır. Tıp bilim değildir. Disiplinler topluluğudur. Buna rağmen ruh hekimleri bu düşünceye kendilerini tutsak etmişlerdir.

Çağlar boyunca metafizik, ontoloji, ampirizm, deneyimcilik, rasyonalizm, pozitivism vb. insanlığın temel düşünsel kaynakları olagelmıştır. Bunlar insanoğlunun hayatı anlama çabalarını yansıtır ve dönüşümler olağandır. Örneğin ABD'ye aktarılmadan önce “bilinç dışı” Avrupa’da sözde bilim iken sonrasında tüketim nesnesine dönüşmüştür.

Bugünlerde ruh hekimleri benzer bir zaafi benimsemektedirler. Bu bilimsel kimlik sahibi olma problemidir. Bu nedenle alandaki profesyoneller bilimsel olanda geçerlilik arama eğilimindedirler. Ne yazık ki bu inanış veya beklenti psikiyatrinin epistemoloji problemlerine çözüm getirmeyecektir.

Bu makalenin amacı tüm bu düşünsel süreçleri ruh hekimleri için bir kez daha ortaya koymaktır.

* Araş. Görevlisi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara

** Prof Dr. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, Ankara

Diğer bir amaçlanan ise ruh hekiminin bu karmaşanın çözümünde sorumlu öğeler olduklarını bir kez daha hissettirmek olmuştur.

Anahtar Sözcükler: Bilim Sosyolojisi, Bilim Felsefesi, Epistemik Cemaat, Bilimsel Bilgi

PSYCHIATRISTS: DO THEY MEET THE TERM "SCIENTIFIC SOCIETY"?

ABSTRACT

What makes the professional life harder for the psychiatrist is the intruigubility of their job-description. Especially on the spesific moment when they do describe themselves. That so-called tangibility has its roots as the availibity of ampirical and experiential devices regarding to the theory and practice of psychiatry. Medicine itself in fact is not a science. But a group of disciplines. Despite this, psychiatrist somehow still have a serious problem of which they feel themselves handicapped.

Through the ages metapysics, ontology, ampirisizm, experientialty, rationalism, positivism etc. all are the main sources standing for human being. That is to say in order to deal with the man. Before being transferred to USA the unconscious was to be a quasi science in Europe while it turns to be a consuming material in the States.

Nowadays psychiatrists assumes a similar disability of the past. This is the problem of having a scientific identity. Therefore the professionals in the field tend to think of will be having a validate pass in

scientific circles. But unfortunately this belief (or expectance) is not going to bring a solution towards epistemology

This review article aims to exhibitate all these remarks one more time for the psychiatrists. The latent intention is the professional in the question to feel themselves as the responsible bodies to make this fuzzy thinking turn to be a clear-cut vision.

Key Words: *Sociology of Science, Philosophy of Science, Scientific Knowledge, Epistemic Community*

GİRİŞ

Ruh sağlığı ve hastalıkları alanında çalışan hekimin yaptığı işi tanımlarken içine düştüğü durum başlı başına acınası niteliktedir. Bu durum tıp modeli içerisinde 'var olabilme' kaygısını yansıtır. Ruh hekimi olduğunu söylemenin neredeyse bir cesaret gerektirdiği yaşantılar söz konusudur. Ruh hekimi karşısında kendisini 'azalmış' gördüğü meslektaşları ile aynı okulu bitirmiştir. Ancak ulaşılan noktada değişen "koşular" nedeni ile biri hekim diğeri ruh hekimi gibi bir ayrım yapılıyor. Hekim olan zorunluluk yüklemesi ile anılırken ruh hekimi olumsuzluk içerisinde algılanmaktadır. Oysa yalınlık gerektiren bir tarif vardır ortada: "Hekimim. Tıp denilen disiplinler topluluğu içinde etkinlik gösteren bir meslek kişisiyim" demek yeterlidir.

Aslında sorun eskidir. Tıbbın sorunudur. Tıbbın medikal model içinde aradığı "rüşhaniyet" sorunudur. Doğa bilimleri ağırlıklı kavrayışın ağırlığı, deneyselliğin egemenliği tıba bir anlamda seviye kaybettirmiştir. İnsan odaklı bir kavrama ve uygulama özelliğindeyken, deneyselliğe uygun olma, doğa bilimi kimliğini yansıtmaya gibi sözde zorunluluklar tıbbın kendisini nedense hep bilim olma yarışında hissetmesine yol açmıştır. Tıp fizik değildir. Kimya değildir. Biyoloji değildir. Aritmetik değildir. Ama her birinin sonuçlarından sonsuz yararlanır. Fizik, kimya, aritmetik içerisinde insan temelli bir değişken asla söz konusu değildir. Oysa tıbbın içinde insan, odaktaki asal değişkendir. Tıbbın disiplinler topluluğu olduğu şeklindeki tanım,

temel bilim disiplinleri ile aradaki farkı dengeleyebilecek tek tanımdır. Üstelik işlevseldir de.

Temel bilimlerin, bilimselliğin tek örneği olduğu yanı sıra, pozitivistimin çökmesi, mantıksal pozitivistimin felsefenin belirli bir kaç alanına sığınması ile ortadan kalkmıştır. Bunu insan bilimlerinin gelişimi izlemiştir. Bu saptamalardan sonra şunlar ifade edilme gerekliliğini taşımaktadır:

1. Bilimsel olmak yolu ile de temel bilimlerden geçen -dolaylı ve zorunluluk taşıyan- bir süreç değildir.
2. Bilimsellik, ancak doğru düşünme ile olur.
3. Akılsallık, aklın ışığında oluşturulan ve çözümlenen kuşku bir gerekliliktir.

Tıbbın aydınlanma dönemi boyunca ve sonrasında etkisi altında kaldığı en önemli kabul ampirik-deneysel anlayıştır. Binlerce yıllık geçmişi barındıran tıp tarihi içerisinde psikiyatrinin genel akışın dışında kalması olanaklı değildir. Binlerce yılın ikinci bin yılının son on yıllık dönemine baktığımızda, insan ve diğer canlılar önce evrimleşmişken psikiyatrinin yaşadığı aynı kalmıştır. Modern psikiyatrinin şu an için "ikinci biyolojik psikiyatri dönemi"ni yaşaması, bunun doğrudan kanıtıdır (Shorter 2005). DSM tanı sistemlerinin egemen gündemleşmesi DSM-III ile başlar. Bu, psikiyatrinin kendini tıp içinde saygın konuma yerleştirme çabasına işaret etmektedir.

Özetle "psikiyatri" çeşitli iç ve dışsal sebeplerle her zaman için döneminin sosyal yapıları ile iç içe olmuştur ve her ne kadar diğer tıp dalları gibi "sekülerite" ve "rasyonalite" şemsiyesi altında gelişme göstermiş olsa da, "kültürden etkilenmişlik/inşa edilmişliğe" diğerlerinden her zaman için daha fazla maruz kalmıştır. Sorun, alanın içinde ki meslek kişininin, ruh hekiminin bu gelişimin ne ölçüde ayırında olduğudur. Ruh hekiminin bahsedilen bu süreçleri ele alması için, bu alandaki temel felsefi ve sosyolojik kavramlara yakın olması, bilmesi, düşünme model ve uygulamalarını bilmesi bir gerekliliktir. Derlemeden daha çok

tikel ve özgül nitelikli bir anlatım özelliği taşıyan bu yazı, anılan gelişmeleri irdelerken başlangıçta bilme, bilgi tanımlarına odaklanmakta ardında bilim tanımlamasını yeniden düşünsel bir işlemin konusu kılmaktadır.

Bilgi ve Bilim Kavramları

Bilginin varlığı için bilen önemlidir çünkü bilgi özne ile nesne arası ilişkide var olan bir üründür. Örneğin insan dışı bir memelinin dış dünyaya dair olan tanıma/algı bilgisi ya da bedensel duyumlarından- açlık vs- gelen duyum bilgileri için ne demek gerekir? Daha önce hiç görmediği halde binlerce kilometrelik yolda göç eden kuş sürülerinin veya bir çocuğun bisiklete binmeyi bilmesi için ne demek gerekir? Bu tür "bilmelerin" öznel deneyim ile sınırlı olduğu söylenebilir. Bu tür bilmelerin başka bir varlığa aktarılamayacağı açıktır. Öyleyse bilme yaşantısının, bilgi haline gelmesinin en temelinde bilmelerin öznellikten kurtulması ve özneler arası alana geçebilmesi yatar. İnsanoğlunun çoğu bilgisi dilsel ve kavramsaldır. Dünyaya ilişkin bilgilenme sürecimiz de bu kavramsal bilgiler etrafında yükselir. İnsanın evrimsel avantajı da bu kavramlaştırma ve simgeleştirmeler sayesinde bilgiyi bedeni dışında biriktirme yeteneğinde yatar. Bu beden dışı birikim sayesinde bilgi insanlar arasında paylaşılmış ve kuşaklar arası aktarılmıştır. Jacques Monod bunu şöyle ifade eder; "Australantrop'un sadece somut ve eylemsel olan deneyimini değil de öznel deneyiminin "hayali canlandırmasını" başkasına aktarmayı başardığı gün yeni bir krallık doğmuştu; düşüncelerin krallığı." (Monod 1997)

Düşünce krallığını oluşturan sembol üretimine öncelik eden süreci şöyle özetleyebiliriz; Dış gerçekliğin duysal girdilerin algılanması, bu gerçekliğin canlının özgül edimlerine uyum sağlayan bir temsilini oluşturmak için duysal girdileri incelemek ve filtrelemek, anlamlı olayları benzerliklerine göre kaydetmek ve sebeplerini ilişkilerine göre sınıflandırmak, dışarıdaki olayların zihinsel temsillerini oluşturmak ve canlandırmak yani

hayal etmek ve en son bu hayalleri simgeleştirmek (Monod 1997). Daha sonra simgeleştirilmiş kavramlar sistematik hale getirilir ve bilgiye ulaşılır. Bu simgeleştirilen kavramlar bilginin üzerinde inşa olduğu zihinsel nesnelere olmuştur ve insan kendisini kavramsal yetenekten yoksun diğer canlılardan bu sayede ayırt edebilmiştir. Yani kavramların pratik yönü aşıkardır. Bu pragmayı şu şekilde özetlemek mümkündür; X konusunda bilgimiz vardır çünkü Y. Buradaki Y çeşitli düzeylerde ele alınabilir. Çünkü "işe yarıyor", çünkü "bilmek için bilmek erdemdir." İnsanlığın pratik ihtiyaçlarına yönelik ilksel alet üretimi düşünüldüğünde teknolojinin bilimi öncelediği söylenebilir.

Bilginin klasik tanımı Platon'a göre "gerekçelendirilmiş doğru inançtır"(Gettier 1999). Yani doğruluk değeri taşıyan bir veri bütünüyle, bu bütün üzerine zihinsel işleme sonucu oluşan "inanç" bilgiyi oluşturur. Öyleyse bilgi iki parçadır; çeşitli şekillerde elde edilen veri ve veri ile ilgili öznel yaşantı olan inanç. Dikkat edildiğinde ön planda olan ya da bilgiye temel olan şey inançtır. İnanç gibi tartışmalı bir yaşantının kesin bilginin temelinde olması bilgi ve bilim üzerine bitmeyen tartışmalarında kaynağı olmuştur. Bilgiye temel teşkil eden inancı gerekçelendirecek ve kişiyi kesin bilgiye ulaştığını düşündürecek farklı yöntemler bulunmaktadır. Charles Sanders Peirce, bu süreci inancın sabitlenmesi (fixation of belief) olarak adlandırır. Buna göre dört tip inanç sabitleme yöntemi bulunmaktadır (Peirce 2010):

1. İnatçılık yöntemi; kişi bir olgu ile ilgili bir karara varır, daha sonra bu kararını ısrarla sürdürmeye devam eder. Avantajı kişi bazında olguyu açıklayıcı ve tatmin edici olmasıdır. Fakat inatçılık yöntemi karşıt görüşleri reddeder. Öznel olarak birey huzurlu hissetse de bu huzur geçici olmaya mahkûmdur.

2. Otoritenin dediğine uyma; Otoritenin dedikleri gerçek bilgidir. Bu bilginin de etkisi kuvvetlidir fakat sonsuz değildir. Kilisenin öğretilerinin kesin bilgi kabul edilmesi buna örnek verilebilir.

3. Mantıklı olanı tercih etme; Entelektüel tartışmalar ve akıl yürütmeler sonucu makul olanın bulunduğu düşünülmesi. İlk iki yönetime göre daha olumlu, daha sistematik olmakla beraber mantıklı tanımının, bireysel ve sosyal olarak değişebilmesi gerekçelendirmede sorun yaratır. Felsefi ve dini sistemler bu gruba örnek verilebilir. Örneğin, Spinoza veya İbn-i Arabî'nin panteist evren tasavvuru kendi içinde tutarlı bir felsefi, dini bir sistem oluşturur ama gerekçelendirme gücü zayıftır.

4. Bilim yöntemi; Pierce ilk üç yöntemin güçsüzlüklerini sıraladıktan sonra, geriye sadece bilim yöntemini bırakır. Ona göre tek geçerli yöntem budur. Dikkat edilirse ilk üç yöntemin özelliği, inancın kişi merkezli olarak sabitlenmesidir. Oysa sadece bilim yönteminde sabitleme dış gerçeklik ile ilgilidir. Deney ve gözlem bu amaçla kullanılan gerekçelendirme yöntemleridir. Bu gerekçeler sayesinde inançlarımız (doğru veya yanlış) doğruluk değeri alır; "X olgusu ile ilgili Y deneyinin sonuçlarına göre doğruluğu ispatlanmış Z gerekçesine göre T hipotezine inanıyorum." Bu açıdan, "hipotez" denilen önermenin gerekçelendirmeye tabi tutulacak bir "inanç" olduğu görülmektedir. Bu yöntemlerle gerekçelendirilmiş inancın "en kesin" doğruluğa sahip olacağı düşüncesi, modern bilimlerin başarısının alt yapısını oluşturur.

Bilginin oluşmasında bilim yönteminin genel geçer kabul gördüğüne dair kuvvetli inançlarımıza rağmen diğer yöntemlerin de hala etkin olduğu ve olacağı unutulmamalıdır. Örneğin bir konu ile ilgili otorite kabul edilen kurumların söylemleri hala tartışılmaz bilgi olarak kabul edilir. Buna göre bir hekimin belli bir hastalığa yönelik inançları sadece bilim yöntemi ile değil, otorite ve inatçılık ile de şekilleniyor olabilir.

Başka bir tartışma ise "medeni" insanların bilimsel bilgiye neden bu kadar önem verdiği

ile ilgilidir. Modern bireyler değerler sisteminde bilimi ve bilimsel bilgiyi üst sıralara yerleştirir ve onu kutsar. Bu tercihsel önceliğin altında yatan dinamikler nelerdir? Acaba ortaçağ kilise insanlarının metafizik veya teolojik bilgiyi kutsamasının benzerini bilimsel bilgi için modern insanlar da yapıyor olabilir mi? Bilimsel bilginin katı savunusu ile dini, metafizik bilgilerin savunusu arası paralellik var mıdır? Bu durum bir çeşit ön yargı olabilir mi? Hakikatin varlığına duyulan kuvvetli inanç, bir bakış açısına göre metafizik karakterde iken, diğerinde bilimsel bir karaktere mi bürünmüştür? Bu ve benzeri durumlar bilim tarihinin ve bilim sosyolojisinin konuları olarak aşağıda tartışılmıştır.

Bilgi Arayışının Ontolojiden Epistemolojiye Dönüşümü

Yukarıdaki soruların spekülatif bir çok yanıtı olmakla beraber bilinen, bilim ile dinin aynı mekânlardan doğup geliştikleridir. Bu açıdan bilimler 19. Yüzyılda disiplinler şeklinde ayrışmadan önce dinin, felsefenin ve bilimlerin iç içe olduğu bilinmektedir (Gülbenkian Komisyonu 1995). Öyleyse hakikati ve kesin olanı aramak her üç alandakilerin ereği olmuştur; din adamının, filozofun ve bilim insanının.

Hemen hemen tüm dinlerin, platon ile başlayan bütün sistem felsefelerinin ve modern bilimsel paradigmaların ortak amacı hakikate ulaşmak olarak görülebilir. Bu, din-bilim çatışmasının temel dinamiğini de oluşturmaktadır. Hakikati elinde bulundurduğunu iddia eden her türlü kuram- din, ideoloji, paradigma vs.-bir süre sonra açıklayamadığı durumlar karşısında gücünü kaybeder. Auguste Comte'nin "üç hal yasasına" göre insanlık tarihi hakikat aramada süreç içinde 3 evreden geçmiştir (Turner ve ark 2007);

1. Teolojik aşama: İnsanoğlu anlam veremediği olayları hep aşkın bir kaynakla açıklama yoluna gitmiştir. Yine bu dönemde kişiler akli ön planda tutmak yerine imgelemine kullanmıştır. Bu sebeple mantıklı olanın değil, hayal gücünün

ürünleri açıklayıcı olmuştur. Örneğin birey, doğa olaylarını tanrı cezası olarak ele alır.

2. Metafizik evre: Bu evrede insanlık imgelem ürünlerine daha az, usuna ise daha fazla başvurmaya başlamıştır. Bu açıdan metafizik evre bir çeşit geçiş dönemidir. Düşünürler varlığı anlamak için öncekinden farklı olarak seküler metafizik sistemler kurmayı denemişlerdir. Örneğin Aristoteles'in ilk sistematik mantık bilimini kurması buna işaret eder. Milattan önce Platon'un idealarından, 17.yy'da Leibniz'in monadlarına kadar bir yığın metafizik uslamamalar, kavramlar bu evrenin özelliği olmuştur. Kesin, hakiki olanın aranmasına yönelik açıklamalar bu dönemin özelliğidir.

3. Pozitivist (Olgucu) Evre: insanlık olguları dünyevi nedensellik ilişkisinde açıklamaya çalışır. Düşünürler metafizik hakikat arayışı yerine olgusal olanla ilgilenmeyi benimsemişlerdir. Böylece kesin yerine olumsal (ola da bilecek olmaya da bilecek) olana yönelmişlerdir. Bu evrede artık akıl imgelem üzerine egemendir. Olgular arası ilişkiler incelenmeye ve bu ilişkilere dair evrensel yasalar araştırılmaya başlanmıştır.

Akılcılık dönemi ile teolojik zincirlerinden kurtulan insan, usu ile evrende tek başına kalmıştır. Bu nedenle akıl dünya ilişkisini doğru bir şekilde kurma çabası modern düşüncenin esas sorununu teşkil etmiştir. Örneğin bir bilginin "açıklığı" ve diğerlerinden "seçikliği" önem kazanmıştır. Açık ve seçik bilgi arayışı doğanın belli bir sistematik içinde ele alınması gerekliliğini doğurmuştur. Bu sebeple düşünce tarihinde bilgi elde etmede yöntem/metot tartışmaları önem kazanmıştır. Konuyu sistematik olarak ele alanlardan biri Descartes olmuş ve geçerliliğini günümüzde de koruyan açık ve seçik bilgi için metodun kurallarını belirlemiştir (Topdemir 1996):

1. Apaçıklık kuralı; Doğruluğunu açık ve seçik bilmediğimiz hiçbir şeyi doğru kabul etmemek.

2. Analiz Kuralı; Araştırdığımız konuların her birini mümkün olduğunca en küçük parçalara bölmek.

3. Sıralama Kuralı; Bir merdivenden basamak basamak çıkar gibi parçaları basitten karmaşığa doğru bir sırayla incelemek.

4. Sayış Kuralı; eksik kalmadığından emin olmak için sürekli sayım yapmak ve geriye dönüp eldeki verileri sınamak.

Bu yönteme bağlı kalındığında bireyin açık ve seçik olgusal bilgiye ulaşabileceği ifade edilmiştir. Gerçek bilgiyi elde etmede düşünce tarihinin ontolojiden epistemolojiye kayma gösterdiği görülmektedir.

Tarihsel süreçte bilim topluluğu

Bu dönüşümün başarılı bir şekilde gerçekleştiği yer bilindiği üzere Avrupa'dır. Peki, günümüzde de etkisi süren Avrupa merkezli bilimsel düşünce ve yöntemin kökenleri nedir? Nasıl oldu da ortaçağ karanlığındaki Avrupa bunu gerçekleştirebilmiştir? Okuryazarlığın sadece kilise adamlarına ait olduğu bu kıtada, bilim nasıl oldu da merkezi bir konuma haiz oldu?

Bu sorular bu bölümde yapısalcı marksist tarih anlayışı içinde ele alınmıştır. Alt yapının üst yapıyı belirlediği fikrinin bilim tarihindeki karşılığı, dönemin ekonomik yapı ve ilişkilerinin (alt yapı) bilim topluluğun kendi içinde ve tüm toplumla olan ilişkilerini (üst yapı) belirlediğidir. Avrupa'nın son 400 yılı bu sürecin belirgin örneğini oluşturmaktadır.

Batı romanın yıkılışı sonrası bilimsel birikim hemen hemen tamamen ortadan kalkmıştı. Yine de feodal toprak düzenin sağladığı askeri-siyasi istikrar ve ardından gelen coğrafi keşiflere bağlı ekonomik girdiler üretim fazlasını oluşturmuştur. Feodal istikrar döneminden sonraki serflerin topraklarından kopmaya başlaması ve ayrıca modern anlamdaki şehirlerin ilksel biçimlerinin oluşması ile modern Avrupa'nın haritası oluşmaya başlamıştır. İşte modern bilimcilerin

öncüsü olan üniversitelerde bu dönemde oluşmaya başlamıştır (Türkcan 2011).

Üniversitelerden önceki dönemde hocalar ve öğrenciler katedrallere bağlı okullarda eğitim verir ve alırlardı. Bunun için hocalar kendilerine ders verebileceği yer arar öğrencilerde kendilerine uygun hoca ararlardı. Kilise tüm bu süreçte kontrolü elinde tutardı. İlk olarak Paris'te ders veren hocalar 13. yy'dan itibaren şehirlerde oluşmaya başlayan lonca teşkilatlarından hareketle (Aynı dönemde Osmanlı'da lonca sistemi oldukça kuvvetliydi.) kendi loncalarını kurmaya başladılar. İlkel üniversiteler bu loncalar ardından hocaların ve öğrencilerin topluluğu biçiminde farklılaşmıştır. Sonuçta bu yapılanma modern üniversitelerin kökenini oluşturmuştur.

Üniversitelerin kurumsal özerkliği ile birlikte kilise karşısında kazandığı ikinci özerklik düşünsel olandır. Eski öğretim usullerine dayalı "yedi özgür sanat" olan trivium (gramer, retorik, mantık) ve quadrivium (aritmetik, geometri, astronomi, müzik) şeklindeki eğitim yapısı bu süreçte değişime uğramıştır (Türkcan 2011). Bunun içinde Avrupa'nın kilisenin dikte ettiği düşünce ile hesaplaşması gerekmiştir. Aynı dönemde İslami düşünürler arasında sıkı Aristocu ve neo-Plâtoncu filozoflar bulunmaktaydı. Avrupa'da ise kilisenin Aristoteles'i biliniyordu. 13. yy'dan sonra yasaklanan eski yunan metinlerinin çeviri hareketleri ile orijinal Aristo öğretisinin tanrı tanımaz doğasının daha fazla gizlenememesi ile eski düşünce güçten düşmeye başladı. Bu kilise ile üniversite hocaları arası ayrımı getirdi. 13-14. Yüzyıl bu açıdan hem din ve felsefe için geri dönülmez bir yol ayrımına hem de düşünce şeklindeki dönüşüme işaret ediyordu. Bir sonraki yol ayrımı Auguste Comte'ye göre 17 yy'da bilim ile felsefe arasında olacaktı (Gülbenkian Komisyonu 1995).

Aynı dönemde İslam dünyasındaki medreseler Avrupa'nın üniversitelerine göre daha ileri durumda olmalarına rağmen modern anlamda üniversitelere dönüşmemişlerdir. Oysa İslam dünyası hem eski antik yunan/roma medeniyetinin topraklarının büyük

kısmına sahipti hem de felsefi düşünce Avrupa'dan daha serbestti. Yine de modern üniversitelere dönüşüm gerçekleşmemiştir. Buna neden olarak literatür iki sebep belirler; dışsal/siyasi/sosyolojik "tarihsel neden" ve tasavvuf, spekülâtif teoloji (kelam) gibi kendi iç disiplinlerin sorunları olan "organik neden" (Arnaldez 1956).

Tarihsel neden olarak İslam'ın yayılışın hızlı olması üzerinde durulmuştur. Yüzyıl gibi - bir medeniyet kurulması için-çok kısa bir sürede çok geniş coğrafyalara hükmeden İslam dünyası, ele geçirdiği bilimsel ve kültürel yapıyı içselleştirip özümseyememiş sadece içinde tutmuş ve zamanı geldiğinde de Avrupa'ya aktarmıştır (Türkcan 2011). Organik neden için Gazali'nin Aristoteles'i reddetmek isterken tüm bilimsel düşünceyi reddetmesi, yine özellikle İbnü'l Arabi'ci tasavvuf öğretisinin getirdiği teosofik mistik dünya görüşünün çekiciliği aklın din karşısında yenik düşmesine sebep olmuştur (Gardet 1956). Böylece İslam'da felsefi düşünce kötürümleşmiştir. Oysa Hıristiyanlığın yayılma hızının yavaş olması, pagan dinleri ile bütünleşmesini getirmiştir. Böylece Hıristiyanlık dini yapısında antik yunancı öğeleri barındıra gelmiştir. Uygun siyasi, sosyal, ekonomik şartlar oluştuğunda da skolâstik düşünüşten sıyrılmış, bunu yaparken modern bilimsel düşünceyi yüceltmıştır.

Çin medeniyetinin modern bilimsel düşünüşün temelini neden atamadığı da bu bakışla ele alınmıştır (Türkcan 2011). Batı din savaşları, kıtlık gibi problemler ile boğuşurken, Çin ve diğer doğu medeniyetleri görece istikrarlı bir coğrafyada bulunmaktaydılar. Yine de bu istikrar ortamına rağmen beklenen bilimsel birikimi ve sıçramayı göstermemişlerdir.

Bunun "tarihsel" ilk nedeni bilgidен beklenen hedefler ile ilgiliydi. Batı düşüncesi bilginin faydacı yönüne önem veriyor ve onun doğayı ve toplumu dönüştürücü gücünü önemsiyordu. Bilimsel bilginin dönüştürücü gücüne yönelik bu istek Avrupa'nın yüzölçümünün azlığı ve kaynakların kıtlığı ile açıklanabilir. Oysa Çin geniş topraklara sahipti

ve hem topraklarının korunması hem de geniş nüfusunun yönetilmesi yönetici bürokrasinin öncelikli hedefi olmuştur. Bu “tarihsel” sebep yanında “organik” sebep doğu medeniyetinin dünya görüşünde temellenir. Denge, sınırlara saygı, insan ve doğayı olduğu gibi kabullenme düşünsel olarak Çin medeniyetinin kötürümleşmesinin sebebi olmuştur. Çatışmayı problem olarak gören ve diyalektik ilerlemenin önemini kavrayamamış bu dünya görüşü, pasif bir kabullenişle bilimsel düşünüşün gerektirdiği tartışmacı zihniyeti ötekileştirmiştir. Özetle, İslam düşüncesinin başına gelen şey, uzak doğu düşüncesinin de başına gelmiştir. “Gök kubbenin altında bilinecek yeni şey ve söylenecek söz kalmadı” düşüncesi,- keşfedicisi olsalar da- matbaayı geçmiş yazılanların tekrarını sağlayan bir aletten öteye götürmemiştir. Oysa aynı matbaa batıda devrimsel sonuçların ateşleyicisi olmuştur.

Modern bilimsel düşünce

Galileo ve Newton modern bilimsel düşüncenin en önemli iki figürüdür. Alfred North Whitehead bunu şöyle ifade etmiştir (Hessen 2010); “Modern uygarlığımızın varlığı Galileo’nun öldüğü yıl, Newton’un doğmuş olduğu olgusu sayesinde. Bu iki adamın bir ömür verdikleri eserler olmasaydı, tarihin olası seyrinin nasıl olacağını bir düşünün.” Bu ikisine Darwin’i eklemek mümkündür. Bu kişilerin düşünce dünyasına getirilerini sırası ile geosantrizmin yıkılışı, mekanik evren modelinin kuruluşu ve homosantizmin güçten düşmesi olarak belirtilebilir. Bilimsel devrim ile kastedileninse iki bin yıldır kabul edilen evren modelinin çökmesi ve yerine Newton’un gösterdiği üzere, evrenin saklı kanunlarını keşfetme çabasının önem kazanması denilebilir. Felsefe tarihinin epistemolojiye yönelmesi bu şekilde ele alınabilir.

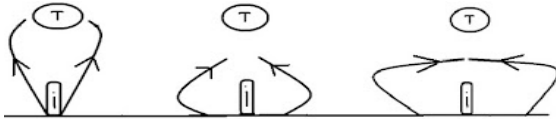
Epistemolojik devrimle gelen geosantrizmin (Batlamyusçu evren modeli) ve homosantizmin (evrenin insan için var olması) yıkılması ile aşkın olan ile olan bağı kaybeden insan kendi varoluşu ile yüzleşmiştir. Çünkü en önemli hakikat olarak bildiği “insanın biricikliğinin” gerçek olmadığını görmüştür.

Yani insanoğlu sandığının aksine “tanrının biricik evladı” olmadığı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Charles Darwin evrim kuramını ortaya atmadan önce -Newton ve diğer dindar bilim insanlarının aksine- doğada gördüğü mekanik nedenselliğe bağlı şaşkınlık yaşamıştır. Ona göre Tanrı’nın yarattığı dünyada bu kadar sıkı nedenselliğin var olması ve her şeyin basitçe açıklanabilir olması kafa karıştırıcıydı. Darwin evrim kuramını ortaya attığı Türlerin Kökeni isimli kitabında canlılar morfolojisi ile ilgili bu yaşantısını şöyle ifade eder (Darwin 2003) :“... Biçim bilim... Bu doğal tarihin en ilgi çekici bölümüdür ve bir ruhu olduğu söylenebilir. Hepsi aynı biçimde yapılmış ve aynı benzer pozisyonlarda aynı kemiklere sahip, kavramak için biçimlenmiş bir insan elinden, kazmak için oluşmuş bir köstebek ayağından, at ayağından, yunus balığının küreksi ayağından, yarasanın kanadından daha ilgi çekici ne olabilir? Örneğin, kol veya önkol veya uyluk ve ayak kemiklerinin yer değiştirdiğini hiçbir zaman görmeyiz. Böylece çok farklı hayvanlardaki benzer kemiklere aynı adlar verilebilir. Böceklerin ağız yapılarında da aynı büyük kanunu görüyoruz... Çiçeklerde de bu böyledir. Hiçbir şey, aynı sınıfın bireylerindeki bu yapısal benzerliği yararlılık veya amaçsal nedenleriyle açıklamak kadar ümitsiz olamaz... Her bireyin bağımsız olarak yaratıldığı alışıl gelmiş bakış açısıyla, yalnızca bu böyledir diyebiliriz- yani, yaratıcı her büyük sınıftaki bütün hayvanları ve bitkileri aynı plana göre yaratmaktan hoşlanmıştır...” Bu, aslında Darwin’in- aynı zamanda bir teolog olarak- yaratılış teorisine ve dolayısı ile tanrıya yönelik hayal kırıklığının ifadesidir. Neden kadir-i mutlak tanrı her şeyi bağımsız olarak yaratırken, yarattığı şeyler birbirine bu kadar benzer? Mesela uçma organlarının neden hepsi kanat ve kanat türevidir? Niye bir başka canlı kanatla havalanma dışında bir organla uçamaz? Onun tanrı tasavvuru bu kadar deterministik bir dünya ile uyumamaktadır. Onun Tanrı’sının dünyasında tüm canlılar o kadar karmaşık yaratılmıştır ki, herhangi mekanik bir kuralla- evrim teorisi gibi basitçe anlaşılır- bağlı olamaz. Oysa bu dünyada çeşitli kurallar var

ve bu kurallar bilimsel yöntemlerle tekrarlanabilir.

Bu çelişkinin benzerini Gazali'de yaşamıştır. Evrendeki determinizmi ve düzeni görmüş ve bu düzeninin savunulmasının Tanrı inancını sarsacağını çok önceden fark etmiştir. Bu sebeple, felsefe zemininde belirlemci bilim anlayışını ve bilimsel metodolojiyi reddetmiştir (Gardet 1956). Böylece inancını korumaya almıştır. Buna göre artık evrende önceden belirlenmiş kurallar yoktur ve Tanrı Kadir-i Mutlak olarak her şeyi yönetir. Darwin ise Gazali'nin tam tersi olarak, gördüğü düzenlilik karşısında-hayal kırıklığı içinde-inancını reddetmiştir.

Önce Din ile felsefe ardından Newtoncu bilimin (spekülatif) felsefeye galip gelmesi ile felsefe ile doğa bilimleri ayrımı sayesinde metafizik uğraşların gereksizliği ve felsefenin de faydacı ve ayakları yere basan bir uğraş olması gerektiği savunulmuştur. Bu, insanoğlunun olay açıklamalarında kurduğu nedenselliğin yön değiştirmesine işaret eder. Artık nedensellik dikey bir nedensellikten yatay bir nedenselliğe doğru yer değiştiriyordu. Bu da artık insanın tanrıya ve onun açıklamalarına ihtiyacı kalmadığını gösteriyordu.

Şekil 1: İnsan ve Tanrı ilişkisinin tarihsel değişim seyri; Dikkat edilirse insanın bilgisi arttıkça Tanrı ile olan ilişkisi gittikçe azalmakta böylece metafizik teorilere ihtiyaç duymaz hale gelmiştir. (T: tanrı, İ: insan)

Fiziksel olgulardaki değişimin niteliksel olduğu bu sebeple ölçmenin olanaksız olduğu düşüncesi, Newtonyen bakışla-doğa felsefesinin matematik ilkeleri- değişime uğramıştır. Doğanın evrensel, genel geçer, değişmez kurallarının olduğu inancı onu incelenebilirde yapıyordu. Eski inceleme yöntemleri olan Aristocu tümdengelimci yöntemler bu süreçte değer kaybetmeye başlamıştır. Francis Bacon tümdengelim

olgulara dair yeni bir şeyler söyleyemeyeceğini savunmuştur ve bunu tümüyle dışlamıştır. Zaten katı bir Aristoteles düşmanı olmasının temelinde de bu yatmaktadır. Bacon, Novum Organum'da (Aristoteles'in tümevarımcı mantık ilkelerini temellendirdiği eseri olan "Organon'a" atıfla) ortaya koyduğu yeni mantık yöntemi olarak "katı bir tümevarımcılığı" savunmuştur. Bu eserde bilim insanının doğa nesnelere incelerken her hangi bir tümevarım ilkesinden yola çıkmasına şiddetle karşı çıkmıştır. "İnsan, doğanın yöneticisi ve yorumcusu olarak, doğa düzeni üzerindeki gözlemlerinin izin verdiği kadar eylemde bulunabilir ve nedenleri anlayabilir. Daha ötesini ne bilir, ne de bilebilir" (Bacon 2010). Bacon, bilim insanının doğayı incelerken kendisine engel olacak ve eski hatalara düşmesine yol açacak "zihin putlarını" tarif etmiştir. Bilim insanının yeni yöntemi uygularken bu putlardan mutlaka kurtulmak zorunda olduğunu ifade etmiştir;

1. Soy putları: İnsanın doğayı kendisine benzeterek ele almasıdır. Doğa olaylarının arkasında bilinçli bir varlığın olduğu düşüncesi, olayları bu nedensellik çerçevesinde açıklamaya sebep olur. Doğanın insanı cezalandırdığı veya ödüllendirdiği düşüncesi gibi antropomorfik düşünce bu zihin putunu ifade eder.

2. Mağara putları: İnsanın kişilik özellikleri, algı sınırları, aldıkları eğitim, toplumsal etkiler sonucu –Platoncu alegoriye ithafen- kendi mağaralarını oluşturur. Dünyaya bu çerçeveden bakarlar. Bu öznel olguları olduğu gibi görmemizi engeller.

3. Çarşı-Pazar putları: Bacon bunları en tehlikeli olanlar olarak niteler. Bu putlar bizlerin çeşitli sebepler ile kullandığımız veya kullanmayı tercih ettiğimiz kavramlardır ve dilde inşa edilirler. Örneğin doğa olayları için "tanrı" kavramı oldukça tatmin edici bir açıklayıcıdır. Anlatıcı ve dinleyici benzeri kavramlar ile olayları açıklıyor gibi görünmekle beraber

aslında gerçekte olana dair bir şey söylememektedirler. Çünkü aslında acele ile olgulardan soyutlanan, üzerinde ortak bir fikre varılamayan kavramlar olarak kalırlar. Bu sebeple tartışmaların kaynağını oluştururlar. Bu zihin putu 20. Yüzyılda “felsefede dile dönüş” hareketi ile dil felsefesinde ifade bulmuş ve yüzyılın en önemli felsefi alanı olmuştur.

4. Tiyatro putları: Felsefi sistemler veya kuramlar zihnimize yavaş yavaş yerleşir ve tüm olgular bu bakışla görünür ve anlamlandırılır hale gelir. Örneğin bir filozofun düşünce sisteminin mutlak açıklayıcı olarak kabul edilmesi bu zihin putuna örnek verilebilir. Marksist teoriler bunun güzel bir örneğini oluşturur.

Bacon sonrası düşünürlerden Thomas Hobbes hem katı tümevarımcılığı hem de sıkı denejciliği (emprisizm) tek başına yetersiz bir yöntem bulur ve insan zihninin etkinliğine de önem verir. Bu açıdan tümdengelim ile harmanlanmış tümevarımcılığı savunur. Bu aslında “hipotez test eden” günümüzdeki bilimsel yöntemin temelini de oluşturur. Özetle çeşitli deneyimler aracılığıyla (literatür okuma, klinik gözlem vs.) bir olgu ile ilgili bir açıklama oluştururuz (hipotez kurma). Bu hipotezi modern epistemik yöntemler ile test ederiz (hipotez test etme). Yöntemin sonuçlarına göre de hipotez doğrulanır veya yanlışlanır. Sonuçta hipotezler biriktirilir ve bilimsel açıklamalar genelleştirilerek evrensel teori ve kuramlara ulaşmaya çalışılır.

Bilimsel tavır nesnellığı, sınanabilirliği ve evrenselliği gerektirir. 19. yy’ da hipotezlerin doğrulanması önemliyken, 20. yy ‘da -özellikle Karl Popper etkisi ile- bilimsel olanın yanlışlanabilmesi de önemli olmuştur. Yani bilimsel olmanın kanıtı hipotezlerin doğrulanabilme yeteneği değil yanlışlanabilme imkanında yatar. Popper bu gibi yanlışlanamayan bilimlere psikanalizi örnek verir. Hiçbir bilimsel hipotezin psikanalizi yanlışlayamaması ona göre gücünü değil güçsüzlüğünü simgeler.

Bilimsel Düşünceye Yönelik Eleştiriler

Modern bilimsel düşüncenin insanlık tarihinde görülmemiş sıçramaların temelini oluşturması, Aydınlanma düşüncesini yüceltmıştır. Kant’a göre “aklını kullanma cesareti gösteren insan” doğa karşısında zafer elde etmiştir. İnsana duyulan bu güven ile ilerleme düşüncesi, modern insanlığın temel düsturları olmuştur. Pozitivist, deneyci, rasyonel düşünce hem deneysel doğa bilimlerinin (fizik, kimya, biyoloji), hem deneysel olmayan sosyal bilimlerin hedeflediği kesinliğin ifadesi olmuştur. Buna göre bilim nesnesi araştıracıdan tamamen ayrı olarak bulunmaktadır. Nesnel ve olaylar belirlenimci bir nedensellik içinde meydana gelir. Görünenin ötesinde bir öz(numen) yoktur ya da insan zihnine kapalıdır. Eksikleri tamamlanan modern yöntemler ile gerçeğe ulaşabilmek mümkündür. Mutlak gerçeklik düşüncesi, bilim ile özdeşleşmiştir.

Yine de süreç içinde modern bilimsel düşüncenin sosyal, siyasi vaatlerinin gerçekleşmemesi, bilimsel ürünlerin getirdiği – savaş, nükleer gibi- suiistimler, Aydınlanmanın- temeli olan- hümanizm düsturuna rağmen insanın değerden düşmesi ve sistemin rasyonel çarklarının altında ezilmesi modern bilimsel düşüncenin eleştirisine giden yolu açmıştır.

Örneğin Thomas Kuhn bilimsel devrimlerin yapısı isimli eserinde belli bir alandaki bilimsel teorilerin, alanın bilim insanlarının kabul ettiği içsel tutarlılığı olan paradigmaları oluşturduğunu iddia etmiştir. Buna göre bilimsel paradigmanın insan hayatı gibi ömrü vardır. Paradigmalar doğar, büyür ve ölürler. Olağan bilim döneminde bilim insanlarının çalışmalarının niteliği ile bunalım döneminin ürünleri farklılık arz eder. Bunalım döneminin ürünleri, olağan dönemin paradigmasına saldırı niteliği taşır. Oysa olağan dönem ürünleri sadece mevcut sistemi destekler. Quine-Duhem’in bütüncülük tezi bunun ifadesidir. Ona göre hipotezler tek başına olgularla karşı karşıya gelemez. Dönemin bütün paradigması deneyim ile karşı karşıya gelir (Hylton 2010);

- $K_1 \wedge K_2 \wedge K_3 \wedge K_4 \wedge Y \Rightarrow G$

Bu, olağan bilim döneminin bilimsel formülasyonudur. K_1, K_2, K_3, K_4 geçerli paradigmanın ön kabullerini oluşturmaktadır. Örneğin evrenin matematik kurallarının olduğu düşüncesi K_1 , gezegenlerin hareketlerini incelemek için teleskop kullanmak K_2 , gözlem sonuçlarını astronomi biliminin dili ile kodlamak (sabah gözlenen ilk yıldızın Venüs denilmesi gibi) K_3 , gözlemi belli bilimsel değerleri göz önüne alarak yapmak (doğruluk, tutarlılık) K_4 , Y ise yapılan gözlem veya deney olsun. Sonuç olarak çıkan G (gözlem sonucu, hipotezin doğrulanması) buna göre K_1, K_2, K_3, K_4, Y 'nin tümel evetlenmesi ile olur. Eğer gözleme göre G doğrulanmamışsa problemi sadece Y 'de aramak doğru değildir. K_1, K_2, K_3, K_4 'de incelenmelidir. Öyleyse ya hipotez mevcut paradigma içinde değiştirilir ya da bu alt parçalarda değişime gidilerek kuramın yanlışlanması önlenir. Yine de tekrarlayan gözlemler paradigmanın savunulmasını mümkün kılmaz ise paradigma değişime gider. Örneğin Newton mekaniği üç yüzyıl boyunca geçerli evren modeli iken açıklayamadığı gözlemler sonucu Einstein'ın evren modeline yerini terk etmiştir.

Özetle bu tezin ifade ettiği, bilim topluluğunun elde ettiği doğrulama ve yanlışlamaların araştırmacının yorumlarından, tercihlerinden, dönemin metafizik, sosyal kabullerinden, tarihin topluluk üzerine etkisinden bağımsız olamayacağıdır. Bunlar, bilim sosyolojisinin konusu olarak aşağıda tartışılmıştır.

Bilimsel Bilginin Sosyolojisinden Bilim Topluluğunun Sosyolojisine

Newton'un etkisi öyle büyük olmuştur ki, tanrısal bir deha olduğu savunulmuştur. Hatta Auguste Comte modern insanlığın yeni dine "Newton Dini" denilmesini önermiştir. Papalık onun dehasını şöyle ifade eder; "sır olmuştu gecede doğa ve doğanın yasaları/ aydınlandı ama her şey/ "Haydi Newton olsun!" deyince tanrı" (Hessen 2010). Peki, ifade edildiği üzere Newton tanrısal bir deha mıydı? Newton'un kendisi var olmasaydı Newtonyen paradigma

yine de başka biri/birilerince ortaya konacak mıydı? Ya da değişen üretim ilişkilerinin ihtiyaç duyduğu bilimsel bilgi ihtiyacını zorlamanın ifadesi miydi?

Marksist bilim tarihi okumaları bilimsel bilginin kendine içsel problemlerine bağlı değil de, dışsal etkenlerce yapılmış hatta doğrudan bu etkenlerin ürünü olduğunu savunur (Hessen 1931). Aydınlanma döneminde Avrupa'da burjuvazi güçlenmeye başlamış ve üretim ve ticaretin şekil değiştirmişti. Yaygın meta üretimi için gerekli olan ham maddeler de büyük ölçekli olmaya başlamıştı. Bunun için yeni teknoloji ihtiyacı doğmuş fakat eski bilimler bu ihtiyacı karşılayamıyordu. Boris hessen'in 1931 tarihli Marksist bakışlı makalesinde Newtonun mekaniğinin nakliyat, madencilik ve savaş sanayisinin ihtiyaçlarını karşılayan bir paradigma olarak dönemin burjuvazisinin ihtiyaçlarının doğrudan ifadesi olduğudur. Hessen'e göre örneğin elektrik ve manyetizma bilgisi daha geri planda kalmıştır (Hessen 2010). Nicola Tesla'nın kablosuz enerji iletimini bulmuş olmasına rağmen J.P. Morgan'ın bu projeye verdiği desteğini kesmesi bu görüşü destekler.

Bilimsel bilginin bu şekilde dışsalıcı teoriler ile alınması bilim insanlarının tarih içinde pasif kimliksiz ve etkinlik gösterdiğini sanan öznelere mi olduğu sorusunu akla getirir. Bu soruya bilim sosyolojisi iki zıt teoriyi savunur; çoklu bağımsız keşif teorisi (multiple discovery) (Lamb 1984) ve buluşun kahramanı teorisi (The heroic theory of invention and scientific development). İkinci teoriye göre keşif yapan bilim adamları dahidirler. Bu teori tarihsel olayları açıklamada kullanılan büyük adam teorisinin (Great man theory) bilim sosyolojisindeki karşılığını oluşturur. Bilimsel gelişmelerde bu kişilerin buluşları üzerine yükselir. İlk görüşe göre bilim insanları, aynı keşifleri farklı yerlerde aynı zamanda birbirlerinden habersiz yaparlar. Örneğin Boyle-Mariotte Yasasını 1662 yılında Robert Boyle, 1676 yılında ise Edme Mariotte birbirlerinden habersiz olarak keşfetmişlerdir. Yine Calculus hem Isaac Newton, hem Leibniz tarafından 17. yy' da keşfedilmiştir.

Tapınaktan Bilgi Çıkaran Epistemik Cemaatin Sosyolojisi

Epistemik cemaat kavramını bilim topluluğunu tanımlamak için ilk defa Hüsametin Arslan kullanmıştır (Arslan 2007). Tonnie's'in Cemaat (Topluluk) ve Cemiyet (Toplum) ayrımı toplumsal ilişkilerin iki dinamiğini ifade eder (Turner ve ark 2007). Buna göre cemaat modernite öncesi toplumların otoriteye itaat, akrabalık, kan bağı ilişkilerini, cemiyet ise rasyonel, bireyci, pragmatik amaçların ön planda olduğu ilişki türünü anlatır.

Son 200 yıllık süreçte “profesyonelliğin” ortaya çıkması ile hizmet alan ve hizmet veren etkileşiminin cemiyet ilişkisine evrildiği iddia edilebilir. Buna göre belli bir alanda yeterli bilgisi olan birey, karşısındaki kişiye humanist ve özgeci bir bakışla bilgisini aktarmaya çalışır. Böylece hizmet alan kişinin yarar sağlaması beklenir. Bu farklı gruplar arası asimetrik ilişkinin cemiyet ilişkisi olarak ele alınması, ilişkiyi belirleyen kuralların rasyonel zeminine oturması ile mümkün olmuştur. Fakat simetrik gruplar arası ilişkiler ve belli bir grubun kendi içsel dinamikleri düşünüldüğünde cemiyet ilişkisi safdillilik olarak ele alınabilir (Arslan 2007).

Bilimsel bilgiyi üreten topluluğa cemiyet yerine cemaat denmesini bu bakışla ele almak mümkündür. Buna göre bilim topluluğunun cemaatten cemiyete doğru kaydığı düşüncesinin “idealde” kaldığı ve topluluğun geleneksel cemaatten modern cemaate dönüştüğüdür. Bu da bilim topluluğunun üyelerinin aslında cemaat kurallarına tabi olduğuna işaret eder (Arslan 2007).

Epistemik cemaat bu anlamda bilimsel bilgiyi üreten, elinde tutan, bu sayede gücünün kaynağını sağlayan ve kendi içsel dinamikleri olan organik bir sistemin adıdır. Tapınak ise egemenleşen bu cemaatin yuvalandığı yer anlamındadır. Tapınak, uzamsal bir tanımdan ziyade bilginin denetleyicisi olan cemaatinin sorgulanamaz gücüne işaret eder. Tapınaktan bilgi çıkarmak ise içeride oluşturulan bilimsel bilginin özgürleşme sürecini ve bilme çabasını

insan paylaşımına sunmak anlamına ele alabiliriz. Bu epistemik tapınağın kuralları bilim sosyolojisinin konusunu oluşturur.

Bilim sosyolojisinin kurucusu olan Robert Merton modern bilimin işlevselci incelemesini yapar. Ona göre modern bilime sanayi devrimine kadar toplumsal ve ekonomik açıdan ihtiyaç duyulmamıştır. Bu sebeple de modern bilimin 17. yy' a kadar gelişmediğini ifade eder. Yani bilgi ancak toplumsal bir işlevi olduğunda gelişim göstermiştir. Bu işlevde kapitalist sisteme hizmettir.

Merton'a göre eğer bilim mevcut sistemin işleyişine, toplumsal uzlaşmaya ve toplumun temel değerlerine bir tehdit yaratır ise bilim de bu yapılar tarafından tehdit edilir (Merton 2010). Dini statükonun yoğun olduğu ülkelerdeki bilimsel güdüklüğü veya ilaç endüstrisinin güçlü olduğu ülkelerde yapılan ilaç çalışmalarındaki istatistiksel çarpıtmaları veya anlamsız çıkan çalışmaların gizlenmesini buna örnek olarak verebiliriz. Bu noktada Merton, bilim karşıtı hareketlerin her zaman için mevcut olduğunu ve olacağını, bunun da bilimsel ethosun (bilim insanı için bağlayıcı olduğuna inanılan duygusal tonda kurallar, emirler, töreler, inançlar değerler ve önkabuller) diğer kurumların ethosları arasındaki çatışmalardan kaynaklandığını ifade eder (Merton 2010); “Bilim insanının şüpheciliği diğer kurumların temel değerlerine yönelik olduğunda, siyasal, dinsel veya ekonomik otoritenin genişlemesi bilim insanının özerkliğini sınırladığında, aydın karşıtlığı bilimin değerini ve güvenilirliğini sorguladığında ve bilimsel araştırmanın uygunluğu ile ilgili bilimsel olmayan kriterler devreye girdiğinde çatışmalar ortaya çıkar.”

İşlevselci bakış ile bilimin temel motivasyonunu belirledikten sonra bilim topluluğunun sahip olduğunu iç işleyişin kurallarını sorgular. Diğer topluluklar gibi bilim topluluğu da içsel çatışmalara, çekişmelere, suç işleme potansiyeline sahiptir. Bu tip sapmaları engellemek bilim topluluğu için nasıl mümkün olabilir? Yanıtını ise bilimcilik mesleğinin normları olduğunu söyler (Merton

2010). Merton, bilim insanlarının özerk bir topluluk haline gelmelerini bu normlara borçlu olduğunu savunur. “Bunlar (bilimsel ethoslar) kurumsal değerlere göre meşrulaştırılır. Düşünme usulü ve örnek ile iletilen ve yaptırımlarla yeniden pekiştirilen bu zorunluluklar, bilimci tarafından değişik ölçülerde içselleştirilir; böylece bu da onun bilimsel bilincini ya da günün tercih edilen deyiimi ile ifade edersek, süper egosunu şekillendirir.”

Merton'a göre Bilimsel ethosu oluşturan normlar şöyledir (Merton 2010);

1. Evrenselcilik (Universalism): Bilimsel açıklama, açıklamayı yapandan bağımsızdır herhangi bir öznellik içermez. Her türlü dinden, milletten, ırktan insan bilimsel bilgi havuzuna katkı yapabilir.
2. Komünizm (Communalism): Bilimsel bilgi özel bir erkin tekelinde değildir. Ortak paylaşımına tabidir. “Bilimin tözsel bulguları, sosyal iş birliğinin ürünüdür ve birlikteliğe hasredilir. Bu bireysel üreticinin hak iddiasının şiddetli biçimde sınırlandırıldığı bir ortak mirası oluşturur.”
3. Yansızlık (Disinterestedness): Bilim adamı, bilgi üretirken kişisel çıkar sağlamayı düşünmez. Amaç, yararsız merak nesnesi olan bilginin üretilmesidir.
4. Örgütlü kuşkuculuk (Organized Skepticism): her türlü olgu bilimsel açıdan incelenebilir. Bu norm, bilimin diğer yaşam alanlarına yönelik sınır ihlallerinin de temelini oluşturur.

Bu dört normun yanına (Merton'a ait olmayıp, sonradan eklenen) beşinci norm orijinalliktir (Originality). Buna göre bilimsel açıklamalar yeni bir şeyler ortaya koymak zorundadır.

Merton'a göre bu topluluğun üyesi olan kişiler diğer meslek erbaplarından farklı olarak parayla ya da maddi ödüller ile motive olmazlar ya da olamazlar. Yine bilimci klasik zanaatkar-müşteri ilişkisinden farklı bir iletişim ile iş görür. “bilimci örneğin bir doktor ya da avukat

örneğinde olduğu gibi meslekten olmayan bir müşteri karşısında bulunmaz. Meslekten olmayanın saflığını, cahilliğini ve bağımsızlığını sömürme olasılığı, böylece önemli ölçüde azalır. Sahtekâr, hileci ve sorumsuz savlar “hizmete dönük” meslekler arasında olduğundan muhtemelen çok daha azdır” (Merton 2010). Aralarındaki çatışmalar kendilerine has ödüller ile ilgili çekişmelerdir (Newton ile Leibniz'in Calculus'u ilk kendisinin keşfettiği iddiası). Merton'a göre bilimsel topluluk üyeleri yukarıdaki normlara uymayan şeyler yaptığında topluluğun kendine has cezalandırmalarına uğrarlar.

Merton'un çizdiği bilim topluluğu tablosu oldukça toz pembedir. “temiz, günahsız ve ideal” bilim topluluğu düşüncesi çeşitli yönlerden eleştirilmiştir. Akla bazı sorular gelir. Bilim topluluğunda normalden sapan davranışların (deviant behaviour) sıklığı nedir? Acaba bu sapmalar bilimsel pratikte kazara olan şeyler midir, yoksa esasında hep olmakta mıdır? Yöntemsel şüphe kullanımı sadece lafta mı kalmaktadır? Girişimci bilimcilik ile bilimsel normlar (evrensellik önyargısızlık) ne ölçüde uyuyor? Bilimsel çalışmalar akademide mi yoksa özel sektörde mi iyi yapılır?

Strong programı (Edinburg okulu çalışmaları) olarak anılan bilim sosyolojisi çalışmaları Mertoncu bakışa eleştirel yaklaşmışlardır (Manicas ve Rosenberg 1985). Kendilerinden önceki bilim sosyolojisi incelemeleri önceki dönemlerdeki bilimsel düşünüşü incelerken özellikle yalanlanan teorilere yönelmişler ve incelemeleri genellikle o dönem ki araştırmacıların biasları, gizli politik ve ekonomik ön yargıları olarak değerlendirmişlerdir. Başarılı olan bilimsel teoriler ise yüceltilmiştir. Örneğin frenoloji yalancı bilim (psödoscience) olarak kabul ediliyordu ve dönemin sosyal dinamikleri ile ilişkilendiriliyordu. Oysa bunu ön-bilim (protoscience) olarak ele almak daha doğru bir tutum olabilir.

Strong programı, bu noktada yanlışlanmış ve doğrulanmış bilimsel teorilere aynı şekilde davranılması gerektiğini savunmuştur. Temel

soru “bilimsel bilgi, sosyal yapılarca nasıl belirleniyor” sorusudur. Bu ekolün bilimsel bilgiyi incelemede vazgeçilmez gördüğü dört ana kabulü şöyledir:

1. Nedensellik: bilimsel açıklamaları bilgi olarak kabul edilir hale getiren şartların (psikolojik, sosyal, kültürel) nedensel etkisi,
2. Tarafsızlık: başarılı ve başarısız teorileri tarafsız bir şekilde incelemek,
3. Açıklamada simetri: hem başarılı hem başarısız teorileri açıklarken aynı açıklamaları kullanma,
4. Refleksivite: bu sosyolojinin kendisi de bu kurallara göre incelenmelidir.

Strong programın temel düşüncesi, bilimsel kabullerin aynı diğer inanç sistemleri gibi belli başlı sosyal normlara göre kurulup, korunduğudur (Manicas ve Rosenberg 1985). Özetle bilimsel inançlar da diğer inanışlar ile eşit derecededir ve herhangi bir üstünlük bildiremez. Pierce’in inancın sabitlemede tek geçerli yöntem olarak belirlediği bilim yöntemi bu ekole göre yeterli değildir. Çünkü bir bilim dalındaki gerekçelendirmeler sistemin içkin özelliklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden dışsal gerçekliğe baktığında subjektif bağlamdan çıkamaz.

Post-modern sayılabilecek bu düşüncenin bilimsel ethosları da Merton’un ideal normlarından taban tabana uzaktır. Bu karşıt normlar (anti-mertonyen normlar) şöyledir (Mitroff 1974);

- ▶ Gizlilik: bulgular genellikle patent veya ilk isim olma amaçlı olarak gizlenir.
- ▶ Tarafgirlik: bilim insanları araştırma yaparken yayın olacak ve kariyerlerini olumsuz etkilemeyecek alanlarda çalışmayı tercih ederler.

2002 yılında Schön skandalı olarak bilinen olaya göre Jan Hendrik Schön isimli fizikçi yarı iletkenler üzerine sahte makaleler üretmek kariyer elde etmiş fakat daha sonra

makalelerin sahte olduğu ortaya çıkmıştır (Cassuto 2002).

- ▶ Dogmatiklik: kişiler akademik kariyerlerini genellikle belli bir teori üzerine inşa ederler. Bu sebeple bilim insanı beklenenin aksine oldukça dogmatiktir.

Sokal muzipliği olarak geçen olay bu anti normu kanıtlar. Prof. Alan Sokal 1996 yılında post modern kültürel çalışmalar yapan bir dergiye derginin yayın ilkeleri ile uygun bir makale gönderir (Sokal 1995). Makale kabul aldıktan sonra makalenin tamamı ile postmodern jargon ile oluşturulmuş uydurma olduğunu açıklar. Amacının editörlerin yayın seçiminde ideolojik ve dogmatik davranışlarını kanıtlamak olduğunu ifade eder.

- ▶ Seçilmişlik: Hem bilgiye ulaşma da hem de literatüre katkı yapma da seçilmiş kişiler vardır. Editörler makale seçimlerinde yazarın kişisel özelliklerine ve kişisel ilişkilerine göre seçimde bulunurlar.

Bu son karşıt normu Merton “Matthew etkisi (accumulated advantage)” olarak adlandırır (Merton 2010). İncil bu etkiyi şöyle ifade eder; “o kutsal kitap herkese bolluk sunar ve o da bolluk içinde olacaktır; ancak bolluk (sahibi) olmadığında bile bu bolluk ondan esirgenecektir” Buna göre ekonomik ve sosyal güce sahip olanlar bu kaynaklarla daha fazla güç veya sermaye kazanabilir. Bunun bilim topluluğundaki ifadesi ise; rütbeli bilim adamlarının kendisine kıyasla daha bilinmedik bir araştırmacıya göre her zaman önde olduğudur. Çalışmaları benzer olsa bile itibar ve rütbe her zaman ünlü olan bilim adamına verilecektir. Örneğin, bütün iş lisans mezunu bir öğrenci tarafından yapılırsa da ödül neredeyse hep üst düzey araştırmacılara verilir. Yine Nobel ödüllerinin belli çevrelerde öbeklenmesi bunun bir işaretidir.

Sosyal inşacılık tezi ise ne işlevselci bilim sosyolojisinin olumlu yanlı tutumunu ne de postmodern yıkıcı bir eleştiriyi savunur (Kukla 2000). Sosyal inşacılık bilimin sosyal olarak üretilen bir fenomen olduğunu kabul eder.

Burada ki sorunu ise bilginin üretim sürecinin metodolojik yönünün, üretilen ürün olan bilimsel bilgi ile karışabilmesi ihtimalidir. Sosyal inşacılara göre postmodernistler bu ikisini birbirine karıştırır. Bilimsel yöntemler dönemin sosyal yapılarından etkilenmekle beraber, üretilen bilim nesnenin gerçek bir ontolojik statüsü vardır. Sosyal inşacılara göre bilimsel ürünün bu statüsü sosyal inşa sürecinin dışında kalır. Bu teori bir bakıma bilginin tümüyle sosyolojik bir olgu olmasına set çekilme çabasını yansıtır. Böylece bilimsel bilginin elde edilme yöntemiyle, bilginin gerçeklikle olan ilişkisi birbirinden ayrılır. Bu ayrıca bilim sosyolojisi ile bilim felsefesi arasındaki sınırları da belirleyen orta yolu ifade eder.

Sonuç

Bu makalede bilgi, bilim kavramları tanımlanmış, bilginin felsefi dönüşümleri tarihsel akış içerisinde ele alınmıştır. Modern bilimsel düşüncenin temelleri ve bunun insanlığa katkıları tartışılmıştır. Bilimsel bilginin ve bu bilginin üreticisi olan epistemik cemaatinin iç işleyiş kuralları ve bunları etkileyen iç ve dış faktörler incelenmiştir.

Bilim diyerek başlattığımız irdelemeye bu girişten sonra en baştaki soruyu tekrarlayalım; "ruh hekimleri, tanımlanmış bir meslek kişisi öbeği olarak bilim topluluğu tanımını karşılar mı?" İnsan odaklı bir uygulama olan tıp, modern paradigmanın da etkisiyle bilim olma zorunluluğu hissetmiştir. Hekim bu süreçte, yatak başında ki "sonsuz!" yetkilerini laboratuvar verileri için laboratuvardaki bilim adamına devretmeyi kabullenmek zorunda kalmamış hatta bunu mesleksel kalımının zorunlu bir sonucu olarak görmüştür. Böylece hastası ile olan bağı kopmuştur. Meslek doyumunu yok eden bu tercih bir yandan hekimin "var olma" duygusunun yaşamsal bir sorun haline gelmesine yol açmıştır. Yaşamakta olduğumuz ve mesleksel bir kriz noktasında ancak tanım bulmuş olan sözde çaresizlik bu nedenledir.

Profesyonellik özetle; bilgi ve uygulama etkinliği ile insan sevgisi bütünü olarak tanımlanabilir (Lapid ve ark 2009). Eğer

birincisi yoksa yapılan profesyonel iş sadece bir iyi niyetliliğe; eğer ikincisi yoksa çıkarıcılık dolu bir eyleme dönüşür. Bu açıdan bunlar profesyonelliğin olmazsa olmazıdır (sine qua non).

Laboratuardaki bilim adamının ikinci niteliği taşıdığı ya da taşımak zorunda olup olmadığı tartışmalıdır. "İnsanlığın iyiliği için bilim üretme" mottosunun inandırıcılığı da öyle!

Bu açıdan tıp doktorunun makalede bahsedilen "bilimci" tanımına birebir uymaya-çağı görülmektedir. Bu bakışla, hekimliğin ethosunun, tarihinin de bilimcininkinin farklı olması beklenir. "Profesyonellik" tıp doktorunun bir üst tanımı olabileceken, bilim adamını fazla gelecektir. Profesyonel doktor ile profesyonel bilim insanının yarattığı ortak çağrışım "işini iyi yapan insan" düşüncesinden öteye gitmemektedir. Doktor için bunun yeterli olmadığı açıktır. Bilim adamına ise profesyonelliğin fazladan yük getirdiği söylenebilir. Buna göre laboratuvarında çalışan bilim adamının hümanist olması, olmazsa olmaz bir şart değildir. Mesele ruh hekimi içinse bu kadar basit değildir tabi.

Özetle, ruh hekimleri "bilimsel bir topluluktan" ziyade "profesyoneller grubu" olarak tanımlamak daha doğru bir tavır gibi durmaktadır. Yine de bu konuyu netleştirmek için profesyonelin tarifi, profesyonelliğin sosyolojisi, iç ve dış dinamikleri, tarihsel seyri incelenmelidir. Fakat bu başka makalelerin konusu olmak durumundadır. Öyleyse bir ruh hekiminin bundan sonra kendine sorması gereken soru şöyle olmalıdır; "ruh hekimleri profesyonel tanımını karşılar mı?"

KAYNAKLAR

Alan David Sokal,(1995) Transgressing the Boundaries: Towards a Transformative Hermeneutics of Quantum Gravity. http://www.physics.nyu.edu/sokal/transgress_v2_no_afterword.pdf

Andre Kukla (2000), Social Constructivism and the Philosophy of Science, Roudlegde publ. Newyork, 2002 edition

Boris Hessen,(2010) "Newton'un Principia'sının Toplumsal ve Ekonomik Kökenleri", Bilim Sosyolojisi İncelemeleri (ed. Bekir Balkız, Vefa Saygın Öğütle), çev. Eren Buğlalılar, Doğu Batı Yayınları, Ankara, sy.65-147

Charles_Sanders_Peirce(2010), Wikipedia, Özgür Ansiklopedi. http://en.wikipedia.org/wiki/Charles_Sanders_Peirce.

Charles Darwin (2003), Türlerin Kökeni, çev. Orhan Tuncay, Gün Yayıncılık, İstanbul, sy.425-426

David Lamb, Susan M. Easton (1984). Multiple Discovery: The Pattern of Scientific Progress.Avebury Publ.

Edmund Gettier (1999), Gerekçelendirilmiş Doğru İnanç Bilgi midir, Analysis, cilt:23, no: 6,Türkçeye çev: Sedat Yazıcı, Felsefeye Giriş, Alfa Basım Yayım Dağıtım, 1.Basım Nisan, sf:57 – 60

Edward Shorter (2005), A Historical Dictionary of Psychiatry, New York, Oxford, University Press, s. 3

Ergun Türkcan (2011) Teknoloji Tarihi, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları, 1. Baskı, Eskişehir. Ünite 4, Ortaçağ'da Avrupa ve Avrupa Dışı Toplumlarda Bilim ve Teknoloji Bölümü, Sy.120-147

Gulbenkian Komisyonu (1995) Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor, İng. Çev. Şirin Tekeli, Metis Yayınları, İstanbul, Sekizinci basım, sy 11-36

Francis Bacon (2010), Wikipedia, Özgür Ansiklopedi. http://en.wikipedia.org/wiki/Francis_Bacon

Hüsamettin Arslan (2007), Epistemik cemaat, Paradigma yayınları, İstanbul,2007

Hüseyin Gazi TOPDEMİR (1996), Descartes'in Yöntem Çalışması, Felsefe Dünyası. Sayı:19 Kış, 1996, sy. 39-52

Ian I. Mitroff, (1974), Norms and Counter-Norms in a Select Group of the Apollo Moon Scientists; A Case Study of the Ambivalence of Scientist, American Sociological Review, cilt 39, sayı 4, Ağustos, say. 579-595)

Monod, Jacques(1997)., Rastlantı ve Zorunluluk, çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, Dost Kitabevi, Ankara.

Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley, Charles H. Powers (2007) Sosyal Teorinin Oluşumu, İng. Çev. Ümit Tatlıcan, 1. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul, Auguste Comte ve Sosyal Teorinin Oluşumu Bölümü.

Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley, Charles H. Powers (2007) Sosyal Teorinin Oluşumu, İng. Çev. Ümit Tatlıcan, 1. Baskı, Sentez Yayıncılık, İstanbul, bölüm 17

Leonard Cassuto (2002) Big trouble in the world of "Big Physics, <http://dir.salon.com/story/tech/feature/2002/09/16/physics/index.html?pn=1>

Louis Gardet (1956), İslam'da Dinsel Düşünce Nasıl Kötürümleşti? Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (1970) Cilt: 28 Sayı: 1.2 Sayfa: 219-230

Maria Lapid, Christine Moutier, Laura Dunn, Katherine Green Hammond,Laura Weiss Roberts(2009), Professionalism and Ethics Education on Relationships and Boundaries: Psychiatric Residents' Training Preferences, Academic Psychiatry; 33:461–469

Peter Hylton,(2010), "Willard van Orman Quine", The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2010 Edition), <http://plato.stanford.edu/archives/fall2010/entries/quine/>

Peter T. Manicas, Alan Rosenberg(1985), Naturalism, Epistemological Individualism and "The Strong Programme" in the Sociology of Knowledge. Journal for the Theory of Social Behaviour 15:1 March 1985, sayfa 76-101

Robert Merton, (2010) Bilim ve Toplumsal Düzen, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri (ed. Bekir Balkız, Vefa Saygın Öğütle), İng çev. Ümit Tatlıcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, sy.148-164

Robert Merton, (2010) Bilimin Normatif Yapısı, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri (ed. Bekir Balkız, Vefa Saygın Öğütle), İng çev. Kemal İnal, Doğu Batı Yayınları, Ankara, sy.165-179

Robert Merton, (2010) Bilimde Matta Etkisi, Bilim Sosyolojisi İncelemeleri (ed. Bekir Balkız, Vefa Saygın Ögütle), İng çev. Ümit Tatlıcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, sy.221-246

Roger ARNALDEZ (1956), İslam'da Felsefi Düşünce Nasıl Kötürümleşti? Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi (1970) Cilt: 28 Sayı:1.2 Sayfa: 231-241.